

УДК 82.111(73)

ІНГА КАПУСТЯН

(Полтава)

ЗАСОБИ ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ В РОМАНІ «ГОЛОДНІ ІГРИ» СЬЮЗЕН КОЛЛІНЗ

Ключові слова: мова художньої літератури, стиль, текст, художня цілість, фентезі, автор, образ, засоби характеротворення.

Категорія «текст» є міждисциплінарною, оскільки стала предметом вивчення у різних науках – мовознавстві, культурології, мистецтвознавстві, філософії, літературознавстві. Незважаючи на різницю в підходах і розумінні цього поняття, різні науки збагачують одна одну, даючи перспективи вивчення тексту. Це відзначили М. М. Бахтін, Ю. М. Лотман та інші дослідники [3; 11; 14]. У сучасному літературознавстві категорія «текст» використовується в різних значеннях – широкому й вузькому. У широкому значенні «текст» розуміється як необмежений у часі простір культури, як особливість художньої свідомості загалом. У вузькому значенні поняття «текст» являє собою певну систему знаків, які забезпечують єдність змісту, цілісність і завершеність цієї системи. Сутнісною ознакою будь-якого «тексту» є його структурність, тобто не тільки сукупність, ієрархічність, упорядкованість знакових компонентів (що є рисами системи), а ще й зв'язки поміж складниками тексту. Ці зв'язки забезпечують «рух тексту», можливість нарощування ним нових смислів, отже, його відкритість у культурному просторі, тобто дискурсивність [15; 16].

Для художньої літератури важливою ознакою тексту є його вираженість у поетичній мові, що має особливу знаковість, адже поетична мова слугує не просто для передачі певної зрозумілої для всіх інформації, а для передачі інформації образної, яка позбавлена однозначності. Похідним від «текст» є поняття «текстуальність», що слідом за Р. Бартом ми розглядаємо як прояв конститутивних ознак тексту як такого.

Формування образу дійсності та специфіка його створення в художньому тексті є важливою проблемою, яка може бути вирішена лише комплексно, з урахуванням змістових і формальних складників тексту.

У науці сформувалися різні теорії тексту. Структуралісти, постструктуралісти, деконструктивісти, постмодерністи здійснили науковий прорив у дослідженні художніх текстів, запропонували різноманітні підходи до вивчення цієї категорії. У сучасний період напрощуд актуальними є методики не тільки локального, а й відкритого прочитання текстів, що дозволяють установити міжтекстові зв'язки. Як засвідчують дослідження останніх десятиліть (Р. Барта, Ю. Крістєвої, Ж. Дерріди, У. Еко та ін.), текст є вільною і відкритою структурою, здатною до утворення нових значень і нових текстів.

Дослідники зробили значний внесок у теорію і практику текстології, проте зауважимо, що проблеми художнього тексту не можна вирішити остаточно, оскільки динаміка літературного процесу спричиняє появу все нових і нових текстів, які потребують нового погляду й методики їх вивчення. Серед новітніх текстів вирізняється роман «Голодні ігри» (2008) Сьюзен

Коллінз, котрий став помітним явищем у художній літературі XXI століття. Дослідники Т. М. Тимошенко, В. Ю. Переверзев зазначають, що художній текст фентезійного твору – це відбиток інформаційної діяльності людини, його автора [13].

Головна мета статті – виявити засоби характеротворення в романі «Голодні ігри» С. Коллінз та особливості мовної картини світу письменниці.

Дослідження художнього тексту як одиниці мовленнєвої комунікації потребує залучити до аналізу не лише внутрішню структуру, але й фактори, які визначають текст або його частину в умовах художньої ситуації, в котрій діють персонажі. Це передбачає одночасне виявлення такого співвідношення семантики і структури художнього тексту, яке зумовлює не тільки формування сенсу, а й, найперше, досягнення кінцевої мети самої комунікації – впливу (духовного чи фізичного) на читача або партнерів у процесі їхньої мовленнєвої діяльності (при обміні думками, інформацією) під час спілкування персонажів. Антропоцентричність художнього тексту визначається взаємодією адресанта-письменника через систему створюваних ним дійових осіб з адресатом-читачем. Теоретично форми виявлення читача-адресата в структурі художнього тексту фентезі та форми виявлення автора-адресата можуть бути як експліцитними, так й імпліцитними. Письменник відтворює дії персонажів, зображує у розвитку та осмислює їхні характери відповідно до особистих, життєвих і творчих настанов.

Трилогія «Голодні ігри» С. Коллінз розповідає про світ майбутнього, в якому підлітків змушують брати участь в іграх на смерть. У творі йдеться про невдале повстання проти насильства, в якому яскраво виявився характер головної героїні – сміливої дівчини Кітнісс Евердін. Саме вона дає людям надію та стає головним борцем за звільнення від тиранії президента міста Капітолія, Сноу. У книжці «Голодні ігри» С. Коллінз порушує одвічні проблеми людства: голод, бідність, тоталітарна влада, боротьба за свободу тощо.

Кітнісс заради порятунку сестри бере участь у щорічному шоу «Голодні ігри», котрі влаштовує влада. Участь у іграх є обов'язковою для всіх регіонів. Тому кожний із 12 дистриктів (регіонів) виставляє на ігри двох учасників, що визначається жеребкуванням. Головне правило ігор полягає в тому, що учасники повинні вбивати один одного, оскільки переможець може бути тільки один.

Ігри, зображені в художньому тексті С. Коллінз, постають як особливий інструмент маніпуляції свідомістю народу. Особистість у такій державній системі не цінується, а влада постійно демонструє людині, що її спроби порушення встановлених правил завжди будуть зупинені: *«Забираючи дітей і змушуючи їх убивати один одного у всіх на очах, Капітолій показує, наскільки велика його влада над нами», «поворухніть тільки пальцем і ми знищимо вас усіх»* [18, с. 26].

Головна героїня твору вирішує піти проти системи й порушити її правила. Коли Кітнісс стає учасницею гри, то вона поводить себе не так, як усі інші учасники: вона не прагне нікого вбивати, а навпаки, допомагає слабким і дуже переживає, коли вбивають кого-небудь із трибутів (учасників): *«...її смерть показують детально, останній подих Рути. І пісня. Від першої до останньої ноти. Я спустошена і нічого не відчуваю»* [18, с. 371].

Порушуючи правила, Кітнісс здобуває моральну перемогу над системою, владою, змушує грати за її правилами. Вона поставила керівників гри перед вибором: або переможця не буде зовсім (Кітнісс погрожує закінчити життя самогубством), або переможуть двоє – вона і Пітт, у котрого закохана героїня. Перший варіант не влаштує владу: «...без переможця всі їхні хитромудрі плани і всі ігри втрачають сенс. Капітолій поширюється в дурні. Ми з Піттом повинні загинуть разом, або вони повинні думати, що ми загинемо» [17, с. 352]. Отже, героїня протиставляє себе системі, руйнує її правила, стаючи переможницею і національною героїнею: «...море світла. Стогін натовпу, від якого вібрує метал під ногами» [17, с. 368].

Авторка увиразнює мотив порушення героїнею усталених правил соціальної системи за допомогою різноманітних мовних засобів (епітетів, синонімів, метафор тощо).

Письменниця змальовує своєрідний тип «героя-руйнівника», що порушує антигуманні правила соціальної системи. Такий герой виходить за її межі й диктує їй інші правила, побудовані на принципах людяності. Роман «Голодні ігри» утверджує цінність особистості, індивідуальність, впливаючи на формування гуманістичного світогляду.

Твір «Голодні ігри» С. Коллінз – це книжка, в якій, з одного боку, легко можна розгледіти сучасне життя, а з іншого – міфологічну основу. Про задум написання роману авторка говорила: «У дитинстві я дивилася дуже багато фільмів про гладіаторів, стародавні римляни уміли перетворити процес покарання на масову розвагу. Але безпосереднім поштовхом послугував один випадок: сидючи біля телевізора, я раптом перемикнула канал із реаліті-шоу про військові події. Тоді й народилася історія Кітнісс» [4]. Гра і жорстока реальність – ось два мотиви, які об'єдналися в художній свідомості С. Коллінз, ставши провідними в романі «Голодні ігри».

Дія розгортається в майбутньому. Засухи, урагани, пожежі, моря, що вийшли з берегів і поглинули частину землі, жорстокі війни за жалюгідні залишки ресурсів – усе це призвело до того, що залишилася дуже мала кількість людей, але й вони змушені вести боротьбу за виживання. Панем – країна, що виникла на місці колишньої Північної Америки. А голодні ігри – це розвага для мешканців Капітолія, вони транслюються по телебаченню.

Своєрідність роману виявляється в його композиції, яку, на наш погляд, можна представити як «гру у грі» (розповідь у розповіді). У творі є дві зав'язки і дві розв'язки, що відповідають розвитку сюжету. Перша зав'язка – гра оголошена (відбувається відбір учасників), а відповідна розв'язка – гра закінчена. Друга зав'язка – безпосередній початок гри, реаліті-шоу, відповідна розв'язка – головна героїня залишається живою. Основна частина твору – це проходження випробувань і рівнів. Кожен герой потрапляє у певну залежність один від одного. Важливим постає питання про межі гри, про те, яким чином гравець повернеться до звичайного життя. Кітнісс, головна героїня, справно грає свою роль: під час випробувань, інтерв'ю, на церемонії нагородження. І лише під час поїздки потягом вона дозволяє собі згадати, що це не вона, що вона інша, їй потрібно зняти маску. Особливістю роману є те, що він написаний від першої особи. Така оповідна структура дає можливість глибокої психологізації всієї структури тексту.

Метафори, що функціонують у романі «Голодні ігри», на нашу думку, є інтерактивними тому, що взаємодіють як зі світом, що сприймається, так і з

волевиявленням людини. Реалії, факти, предмети та явища дійсності ґрунтуються на метафоричному порівнянні, а волевиявлення закладене в самому метафоричному посилянні.

У структурі тексту С. Коллінз важливу роль відіграють художні концепти, які набувають багатозначності завдяки різноманітним лексичним засобам. Так, концепт «послідовність» виражено іменниками *chain* – «*connected flexible series of metal or other links; (in pl.) fetters, confinement, restraining force; ornament or badge of office in form of chain worn round neck etc. → sequence, connected set of something (of proof, events, ports, mountains)*»; *group of associated shops, hotels, newspapers etc.; figure in quadrille etc.*. «*The doubt whether I was not linked already to a chain of events, which even my approaching departure from Cyberland would be powerless to snap asunder*» [4, с. 21]. «Я почувствовав, що тепер я – одно із звеньїв той цепи событий, разорвать которую не сможет даже мой отъезд из Кумберленда» [4, с. 45]. «Болісний здогад, що віднині я – одна з ланок того ланцюга подій, розірвати який не здатний навіть мій від'їзд із Кумберленду» [4, с. 78].

Низка концептів відображають певні реалії, національно-культурні особливості, формуючи мовну картину світу.

У творі С. Коллінз трапляються й концепти метафоричних лакун. В енциклопедії «Українська мова» лакуна визначається як «слово чи вираз, що не має прямого відповідника в іншій мові». Отже, для концепта метафоричних лакун характерна метафоризація лексичних одиниць, які притаманні словнику тільки певної мови. Так, наприклад, іменник *bouncer*, який має пряме та переносне значення «*person employed to expel troublesome persons from public house → to talk much (about person)*». «*Everything the Miss Ablewhites said began with a large «O», everything they did was done with a bang; and they giggled and screamed, in season and out of season, on the smallest provocation. «Bouncers» – that's what I called them*» [18, с. 21]. В українській мові дієслово *цокотіти* («видавати короткі дзвінки звуки») презентує в прямому значенні процес, характерний для птахів, комах тощо, а в переносному – для людини – «говорити швидко, не вгаваючи». Отже, англійська метафора *bouncer* знайшла своє еквівалентне вираження в українській мові, але семантичні процеси при утворенні цих метафор відрізняються в першу чергу на рівні архісеми. В англійській мові відбувається заміна АС з «*person*» на «*person*», а в українській з «тварина» на «людина». На рівні диференційних сем спостерігаємо додавання нових ДС «*talk*», «*much*», «говорити», «швидко». Англійське дієслово *fathom*, що має як пряме «*to measure depth of water with sounding line*», так і переносне значення «*to get to the bottom of something, to comprehend*».

Аналізуючи роман «Голодні ігри», ми можемо констатувати, що поряд із вербальними (передовсім лексичними) засобами змалювання образів головних персонажів активно зростає частотність уживання невербальних засобів. Було виявлено певну закономірність: кінестичні засоби займають значну частину серед усіх уживаних невербальних засобів комунікації, а це – 50%; гаптика – 34, 5%; окулесика (погляди) – 15, 49%. Таке нагромадження жестів, рухів та постав у романі свідчить про те, що кінесика відіграє важливу роль у створенні образу героя-переможця. Також це дає можливість зробити висновок про те, що фентезійний роман С. Коллінз насичений емотивністю та багатозначністю. Невербальні засоби допомагають читачеві дізнатися про глибину поведінки та думок персонажів.

Наведемо приклад використання засобу кінесики: – *At first one, then another, then almost every member of the crowd touches the three middle fingers of their left hand to their lips and holds it out to me. It is an old and rarely used gesture of our district, occasionally seen at funerals. It means thanks, it means admiration, it means good-bye to someone you love – Katniss Everdeen* [6, с. 24]. У цій ситуації яскраво зображено ставлення до мовця, а саме повагу, любов та захоплення. Аналіз невербальних засобів, які використовуються в романі, дає можливість зробити висновок, що героєм-переможцем у тексті є головна героїня Кітнісс Евердін, котра завоювала свою прихильність відвагою, безстрашністю та хоробрістю, що підтверджується її словами: «*I bury my face in my hands. There's no danger of tears now, I couldn't produce one to save my life – Katniss Everdeen*» [18, с. 102].

Отже, характерною особливістю фентезійного тексту С. Коллінз «Голодні ігри» є використання різноманітних вербальних і невербальних засобів характеротворення, які увиразнюють образ героїні-переможниці, котра повстала проти тоталітарної системи. Формуванню мовної картини світу сприяють художні концепти, що слугують виявленню відносин героя та світу, зображеної культурної ситуації та соціальної системи. Текст С. Коллінз багатий на різноманітні асоціації минулого і сучасного, що забезпечується широкою палітрою лексичних і граматичних засобів. Індивідуальний стиль мисткині насичений «дієвістю», якою просякнуті всі рівні художнього тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика : пер. с фран. / Р. Барт. – М. : Прогресс : Универс, 1994. – 616 с.
2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: Исследования разных лет / М. М. Бахтин. – М. : Худ. лит-ра, 1975. – 504 с.
3. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Е. Вінквіста, В. Е. Тейлора. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.
4. Коллінз С. Голодні ігри 1. Голодні ігри / С. Коллінз. – К. : Країна мрій, 2010. – 384 с.
5. Конте Дж. Б. Структура художественного текста / Дж. Б. Конте. – М. : Искусство, 1970. – 284 с.
6. Кузьменко Д. Літературна реконструкція як художній прийом / Д. Кузьменко // Літературознавчі студії / Інститут філології КНУ імені Т.Г. Шевченка. – К., 2009. – Вип. 23. – Ч. 1. – С. 253–257.
7. Литературная энциклопедия терминов и понятий / гл. ред и сост. А. Н. Николюкин. – М. : НПК «Интелвак», 2001. – 1600 с.
8. Лихачев Д. С. Текстология : краткий очерк / Д. С. Лихачев. – М. : Наука, 1964. – 102 с.
9. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
10. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб., 2002.
11. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – Л., 1970.
12. Нечаева И. Рецензия на книгу Сьюзен Коллинз «Голодные игры» / И. Нечаева // Мир фантастики. – 2010. – № 80.
13. Тимошенко Т. М. О передаче реалий при переводе произведений жанра «фэнтези» / Т. М. Тимошенко, В. Ю. Переверзев // Вісник Харківськ. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. – 1991. – № 352. – С. 32–35.
14. Тороп П. Х. Проблема интертекста / П. Х. Тороп // Труды по знаковым системам. – Тарту, 1981. – Вып. XIV. Текст в тексте. – С. 33–44.
15. Фадеева Н. А. Типология интертекстуальных элементов і зв'язків у художній мові / Н. А. Фадеева // Вісник АН. Серія Літ. і мови. – 1998. – Т. 57. – № 6. – С. 25–38.

16. Фатеева Н. А. Интертекстуальность и её функции в художественном дискурсе / Н. А. Фатеева // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1977. – Т. 56. – № 5. – С. 12–21.
17. Bennett T. Texts in History The Determinations of Readings and Their Texts / Tony Bennett // Poststructuralism and the Question of History / ed Derek Attridge, Geoffrey Bennington, and Robert Young. – Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 1987.
18. Collins S. The Hunger Games / S. Collins. – Scholastic Press, 2008. – 374 p.
19. Limited Inc. ed Gerald Graff. – Evanston, IL : Northwestern University Press, 1988.
20. Theory of the Text / trans. Ian McLeod, in Untying the Text A Poststructuralist Reader ; ed Robert Young. – London : Routledge and Kegan, 1981.

ИНГА КАПУСТЯН

СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ ОБРАЗОВ В РОМАНЕ СЬЮЗЕН КОЛЛИНЗ «ГОЛОДНЫЕ ИГРЫ»

В статье осуществляется комплексный анализ художественного текста романа «Голодные игры» С. Коллинз в аспекте языковой картины мира и средств создания образов персонажей. Проведен семантический и структурный анализ языковых особенностей романа. Автором обобщены научные труды современного литературоведения по исследуемой проблеме. Анализ фэнтезийного романа «Голодные игры» свидетельствует о наличии в нем специфических особенностей литературы фэнтези, а также о трансформации традиций в контексте современного литературного процесса. Характерной особенностью художественного мира С. Коллинз является использование разнообразных вербальных и невербальных средств создания характера, которые делают ярким и выразительным образ героини-победительницы, которая восстала против тоталитарной системы. Формированию языковой картины мира способствуют художественные концепты, они служат выявлению взаимоотношений героя и мира, воссозданию культурной ситуации и социальной системы. Текст С. Коллинз имеет многочисленные ассоциации прошлого и настоящего, что обеспечивается широкой палитрой лексических и грамматических средств. Индивидуальный стиль писательницы отличается «действенностью», которая пронизывает все уровни художественного текста.

Ключевые слова: язык художественной литературы, стиль, текст, художественная целостность, фэнтези, автор, образ, средства создания характера.

INGA KAPUSTYAN

THE MEANS OF IMAGE CREATING IN THE NOVEL «HUNGER GAMES» BY SUZANNE COLLINS

The article deals with a comprehensive analysis of a literary text of the novel «The Hunger Games» by S. Collins in terms of a language picture of the world and the means of creating images of the characters. Semantic and structural analysis of the linguistic features of the novel was done. The author summarizes the scientific works of modern literary criticism on the researched topic. Analysis of a fantasy novel «The Hunger Games» indicates the availability of specific features of the literature of fantasy, as well as the transformation of traditions in the context of the contemporary literary process. A characteristic feature of the art world S. Collins is a variety of verbal and non-verbal character descriptions that make a vivid and expressive image of the heroine-winner, who rebelled against the totalitarian system. The formation of a language picture of the world contribute to the artistic concepts serve to identify the relationship of the hero and the world, recreating the cultural situation and the social system. The text category of S. Collins has numerous associations of past and present that is provided by a wide palette of lexical and grammatical means. The individual style of the writer is different, «efficacy» penetrates into all levels of the literary text.

Key words: language of fiction, style, text, artistic integrity, fantasy author, image, character creation means.

Одержано 6.03.2015 р.